

Геополітична ідентичність України в контексті зламу глобалізаційного вектора та «гібридної війни»

Проаналізовано поняття «глобалізація» в соціально-політичному вимірі, її значення у структуруванні сучасного світу та впливу на міжнародні відносини. Розглядається місце і роль України у процесі євроінтеграції в контексті зламу глобалізаційного вектору та «гібридної війни». Автор розглядає ключові проблеми геополітичної ідентичності України. Особлива увага приділяється процесу її трансформації під впливом глобалізації. Акцентовано, що глобалізаційні процеси можуть стати фактором розповсюдження війни у світовому просторі. Автор аналізує певні особливості «гібридної війни», яку веде Російська Федерація проти України та її пропагандистську складову. У статті розглядаються спроби російської пропаганди активно застосовувати так звану «м'яку» силу і маніпулювати громадською думкою, що можна вважати інформаційною агресією, спрямованою на дестабілізацію ситуації в Україні та дискредитації її міжнародного авторитету. Автор аналізує сутність російської пропаганди, її роль у підготовці та здійсненні агресії проти Української держави. Певна увага приділяється також намаганням російської пропаганди посилити інформаційний вплив на інші країни Європи та США.

Ключові слова: глобалізація, злам глобалізаційного вектору, світ-система, геополітична ідентичність, «гібридна війна», пропаганда, маніпулювання громадською думкою.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими дослідженнями. Теоретичні моделі глобальної системи Е.Гіденса і Л.Склера, глобальної соціальності Р.Робертсона, У.Бека, Г.Тернборна, детериторизації соціального А.Аппадурі, М.Уотерса представляють концепцію суспільних змін у рамках єдиної глобалізаційної парадигми. Теоретико-методологічною основою комплексного вивчення міжнародних процесів глобалізації є системний підхід, який ґрунтований на застосуванні принципів і методичних прийомів загальної теорії систем, а саме світо-системну теорію Імануеля Валерстайна, вихідною одиницею соціального аналізу якого є соціальна (історична система), а також теорії Дж.Модельські, Дж.Гольдстайна, які пояснюють розвиток світової спільноти. Геополітична спрямованість сучасного цивілізаційного процесу визначається глобальною трансформацією і нестабільністю. Звідси постає завдання дослідження особливостей входження України до геополітичного простору внаслідок розвалу біполярного світу. У цьому контексті має йтися про пошук геополітичної ідентичності України, її місця і ролі у світовій спільноті на сучасному етапі зламу глобалізаційного вектора розвитку світу, беручи до уваги фактор ведення воєнних дій з боку РФ проти України.

Проблематику трансформації геополітичної ідентичності України вплив російської пропаганди на самосвідомість українців в умовах «гібридної війни» вивчали такі сучасні українські дослідники, як С.Шергін, А. Кудряченко, О.Заремба, Г.Хоружий. Окремі аспекти набуття громадянами України європейської ідентичності досліджують О. Шкробанець, Ю. Сколотяний, А. Гальчинський, а також І. Милосердна, М.Золкіна, Т.Возняк.

Поряд із цим низка питань щодо взаємозв'язку між геополітичною ідентифікацією України в сучасній системі міжнародних відносин в контексті зламу глобалізаційного вектору, а також характеру ментально-психологічного стану української національної свідомості в умовах «гібридної війни» потребує комплексного наукового дослідження.

Метою наукового дослідження є аналіз впливу глобалізації на структурування сучасного світу; дослідження геополітичної ідентичності України, її місця та ролі у світі у контексті зміни світового порядку; з'ясування впливу геополітичних і міжнародних процесів на національну свідомість українців в умовах «гібридної війни».

Виклад основного матеріалу. Розглянемо головні міжнародні процеси, у які залучена, зокрема і Україна, через призму основних теорій глобалізації. Згідно теорії світ-системи Валерстайна, в кінці ХХ століття відбулася криза капіталістичної світ-системи, що в ході біфуркацій призведе до соціального хаосу і виникнення принципово нового світопорядку. Він обґрунтовує появу третього (друга - це соціалізм радянського типу) типу світ-системи соціалістичний світ-уряд як шлях до єдності людства на основах соціальної справедливості, рівності і справжньої демократії [3,с.93]. Ця криза характеризується

послабленням гегемонії США і зростанням конкуренції серед інших претендентів за роль лідера у світ-системі.

Джордж Модельські глобальний рівень світової соціальної системи називає глобальною політичною системою, світовим системним процесом. Світова система виникла шляхом перетворення сучасних систем, що призвело до формування світової мережі відносин, глобальної політики. Найзначнішим елементом глобальної світової системи, її основою є світова держава - найміцніша і впливовіша серед глобальних держав [3,с.96]. Світова держава як виробник порядку в глобальній політичній системі і протиставлена їй світова система як споживач порядку є взаємозалежними і взаємобумовленими, є суттєвими компонентами структури світової політики і відносини між ними є суттю процесу світової політики [3,с.100-101]. Ведучим претендентом на роль світової держави виступає суперник (challenger), який знаходиться у стані конкуренції з нею і який виступає важливим елементом глобальної політики. Тривалий час у статусі глобальної держави знаходилися США, але в першій половині 70-х років відбувається послаблення їх лідерства. Нині на світовій арені з'явилися ряд країн, які претендують на роль світових лідерів: окрім США, це - Китай, Росія і Європейський Союз.

Теорія циклів світової системи Джошуа Гольдстайна виходить з того, що дійсною основою соціального буття в останні віки є світова система держав як неподільна цілісність. В політичному відношенні світова система характеризується систематичним використанням насильства для підтримки існуючих режимів владних відносин. На думку Гольдстайна, головним змістом світової політики є війна між провідними державами світової системи за гегемонію. Війну він розглядає як рушійну силу і надає війні центральну роль у розвитку системи [3,с.113].

Глобалізаційні процеси можуть стати фактором розповсюдження війни у світовому просторі. Нині система міжнародної безпеки перебуває у кризі. Відбувається формування нового світового порядку. Європа після розпаду Радянського Союзу та утворення незалежних держав стикнулася з фактом збройних конфліктів та воєн на своїх теренах, зумовлених не тільки агресивним прагненням путінського режиму на відвоювання свого статус-кво світового лідера, а й встановленням у деяких державах - членів ЄС авторитарних, навіть диктаторських режимів. З огляду на це, можна стверджувати, що Європа та Америка сьогодні переживає нову хвилю «холодної війни».

Теза Гольдстайна про те, що майбутній світовий порядок буде побудований на принципі загальної безпеки, а не політиці сили, а цикли війн великих держав будуть вичерпані, не підтверджується і руйнується під дією реалій небезпеки воєн у сучасному світі. Свідченням того, що війна є фактором глобалізаційного характеру і здатна впливати на розстановку лідерських позицій країн-лідерів і змінювати вектор глобалізації є розв'язана Росією війна проти України, яка набуває характеру «гібридної».

На час здобуття Україною незалежності докорінно змінилася геополітична ситуація у Європі та у світі в цілому. Після подолання двополосного протистояння на геополітичні зміни у міжнародних відносинах впливали процеси дезінтеграції на пострадянських теренах і зміцнення Заходу. Розвал Радянського Союзу вніс суттєві корективи в протистояння між двома світовими лідерами. Після подій 11 вересня 2001 року однополосна система зламалась і сформувалась багатополосна міжнародна система взаємодії головних геополітичних держав. Нинішній етап сучасної історії пов'язаний з силовою політикою Росії, яка кинула виклик усій системі міжнародних відносин.

Посилюється боротьба держав за домінування у світовому політичному, інформаційному та культурному просторах, що ставить національну державу перед необхідністю узгоджувати національні інтереси з інтересами світової спільноти. Глобалізація впливає на суть і зміст діяльності національної держави. В умовах глобалізації політична влада із легітимних структур переходить до рук фінансової олігархії, що ми і спостерігаємо в Україні. Важливим фактором формування національних інтересів стає роль, яку відіграє національна держава на геополітичному просторі. У політичному аспекті глобалізація означає «розмивання» суверенітету національної держави в результаті дій транснаціональних акторів і створення ними організаційних мереж [2, с.46]. Стає все більш обмеженим контроль сучасної національної держави і над власною територією у зв'язку з економічним, воєнним проникненням інших держав, міждержавних об'єднань і блоків.

Звільнившись від ядерного арсеналу, зволікаючи з трансформаційними перетвореннями, Україна пересунула себе як державу до країн другого ешелону і продемонструвала відсутність стратегічного бачення і належної політичної волі. І лише після революції Гідності 2014 року Україна підписала з ЄС Угоду про асоціацію, яка синхронно була ратифікована у вересні того ж року. Були відновлені відносини

з НАТО та США на рівні інтенсивного партнерства. Водночас ці події обернулися для України анексією Криму і призвели до україно-російської війни 2014 р.

Разом з тим постає питання чи можна стверджувати, що процес під назвою «європейський вибір України» останнім часом набуває ознак двохвекторного руху один назустріч одному. Участь України в проєкті під назвою «Велика Європа», розрахований на довгу перспективу панєвропейського інтеграційного розвитку. Аналіз сучасного стану відносин ЄС та України виділяє низку як внутрішніх, так і зовнішніх перепон, які гальмують процес євроінтеграції. З огляду на появу нових тенденцій в розвитку ЄС постає питання: чи готовий ЄС прийняти Україну в якості повноцінного члена? Адже у самому ЄС відбуваються зміни, які можуть бути загрозою його існуванню.

Важливим чинником, що підриває міць та існування ЄС є так званий «національний егоїзм» деяких європейських держав, декларування ними власних національних інтересів всупереч політиці Європейського Союзу. Західна еліта в умовах загострення протиріч між світовим співтовариством та путінським режимом, насправді, здатна йти на поступки диктаторам. На теренах Західної та Східної Європи постають авторитарні, «вождистські режими» різного типу (Угорщина, Чехія).

Частина політичного істеблішменту на Заході не дооцінює політику путінської Росії щодо України, вважаючи, що Україна - це внутрішня зона впливу інтересів Росії. В Європі практично ніхто не протистоїть діям путінського режиму. У ряді країн Європи піднімають голову проросійські, пропутінські політичні сили, які є зоною впливу Кремля на політику ЄС. Дії путінського режиму по хаотизації процесів у ЄС призвели до загострення суперечностей між ЄС та США і, як наслідок, зникнення передумов появи багатополярного світу.

Фактично після невдалого, а по суті «мертвого» проєкту Мінських угод, відбувається «загравання» з путінським режимом. Багатосторонній формат переговорного процесу стосовно війни Росії проти України показав, що усі дії України після Мінських Угод пов'язані не тільки з партнерами в ЄС, а й зі США. По суті, нині лише від США залежить стримування агресора, саме тому актуальними для гарантування національної безпеки й успіху реформування нашої держави набуває її стратегічне партнерство зі США [2, с.78]. Єдиним можливим варіантом вирішення конфлікту є спільна участь у багатосторонньому форматі. Це не означає відкидання дипломатичних дій, а також зусилля міжнародної спільноти.

У контексті сучасних трансформаційних процесів на глобальному рівні актуалізуються питання утвердження геополітичної ідентичності України в міжнародному масштабі. Згідно із конструктивістським підходом термін «ідентичність» окреслює ідентифікацію себе самого як частки певної соціальної групи, сприйняття «ми», як колективної ідентичності, що передбачає збереження культури міжнародних акторів. У вузькому розумінні поняття «колективні інтереси» означає, що міжнародні актори ідентифікують «добробут групи» з власним. Коли культура певної групи перебуває під загрозою, добре соціалізовані актори, як правило, виступають її завзятими захисниками і намагаються виходити з консолідованих позицій, передбачаючи доцільність своїх дій, передусім як певної групи. При цьому, як вважає А.Вендт, виникає картина «концентричних кіл» ідентичностей, у яких природа й ефекти колективної ідентичності, поєднуються із егоїстичними намірами. Звідси рух суспільства поступово призводить до того, що старі структури зазнають змін і самі стають спроможними впливати на зміни колективної ідентичності. Це і є один зі шляхів «розпаду старих ідентичностей і народження нових»[6, с. 39].

Розбудова української державності супроводжується становленням на теренах України двох нових типів ідентичності - регіональної (європейської) і глобальної (транснаціональної). Національні ідентичності трансформуються під впливом транснаціональних ідентичностей, що притаманні суб'єктам глобалізації. Регіональна ідентичність означає участь держави у створенні та розбудові регіону, її роль у формуванні структур регіональної безпеки як необхідної умови національної безпеки. Вимір глобальної ідентичності означає участь держави у формуванні світової спільноти та структури глобальної безпеки, що має наднаціональний характер. Деякі дослідники вважають, що рівень глобальної ідентичності є недосяжним і недоцільним для України, оскільки остання знаходиться у стані демократичного транзиту, а її цивілізаційна самоідентифікація тяжіє до європейської ідентичності [5, с.85].

Перехідні процеси спричинили проблему пошуку нової ідентичності на рівні українського суспільства вцілому. Окрім того, злам вектору глобалізації та чинник структурної конфронтації між прихильниками та противниками євроінтеграційного курсу країни зумовлюють нестійкість геополітичних орієнтацій серед українського істеблішменту, окремих регіональних еліт та соціальних груп. Дані соціологічних опитувань (червень 2016 р.) засвідчили, що половина (51%) респондентів вважала пріоритетними для України відносини з країнами ЄС, натомість відносини з Росією

пріоритетними вважали лише 11% опитаних, з іншими країнами та країнами СНД (крім Росії) - по 6%, із США - 3% [1, с. 12]. Результати опитування показали, що відносна більшість (41%) українських громадян не вважає євроінтеграцію ідеєю, яка може об'єднати всі регіони України [1, с. 14]. На нашу думку це є свідченням «консервації» в ментальності деяких прошарків українського суспільства «російського проекту» розвитку України, який цілеспрямовано підживлювався і політизувався політичними силами.

Трансформація геополітичної ідентифікації сучасної України, дестабілізуючий фактор регіональної присутності на захоплених територіях військ Російської Федерації суттєво впливає на формування самосвідомості громадян. На 27 році самостійності зберігається загроза національного суверенітету. Реалізуючи «російський» проект, як альтернативу «європейському» вектору розвитку України, Росія намагається здійснити реванш - повернути Україну у сферу власних неоімперських інтересів, використовуючи проект «малоросія» з метою хаотизації українського суспільства, підриву внутрішньої стабільності. Прагнучи зберегти свій вплив на свідомість та громадянську позицію українців, Росія застосовує усі способи «гібридної війни», особливістю якої є розмивання відмінностей між війною та миром, забезпечення максимального впливу на свідомість, психіку та поведінку людей. Пропагандистська діяльність РФ в Україні спрямована на дестабілізацію і посилення недовіри українського суспільства до своєї держави. Варто зізнатись, що українське суспільство попри російську агресію і нині частково знаходиться під впливом засобів масової інформації РФ. Путінський режим «розкручує» різноманітні пропагандистські кампанії з застосуванням дезінформації та відвертої брехні. Російську пропаганду можна кваліфікувати як інформаційну війну, метою якої є послаблення матеріальних та моральних сил противника [4,с.7], вплив на свідомість людини, маніпулювання масами. Фахівці називають таку сукупність методів та прийомів «рефлексивним контролем» [4,с.15] як спосіб примусити противника прийняти правильне з точки зору комунікатора рішення.

Після військової агресії російська пропаганда не тільки змінилась за своїми методами, а й намагається працювати з населенням більш диференційовано, застосовуючи так звану «м'яку силу» впливу на свідомість громадян. Проросійські ЗМІ в Україні переконують наших громадян в необхідності дружби та стратегічного партнерства двох країн, разом з тим підігрують антиукраїнським настроєм в російському суспільстві. Використовуючи різні перекозчення та дезінформацію, російським пропагандистам вдалося переконати частину російського та українського населення у тому, що українці є «крайніми націоналістами» та «фашистами». Захист українцями своєї території вважається «воєнними діями української влади проти мирних жителів Донбасу», а суверенну політику України у ФСБ називають «оскаженілим антиросійським курсом Києва»[4, с.10]. Поширеними є спроби російської пропаганди переконати громадськість різних країн, що конфлікт в Україні є громадянською війною. У цьому сенсі важливим стає визначення геополітичної ідентичності України в реалізації національних інтересів, зокрема у сфері зовнішньої політики. Вирішальним чинником, який суттєво може вплинути на зміцнення ролі України у міжнародному масштабі, є надання Томосу про автокефалію Православної Церкви в Україні. Це не тільки буде геополітичною поразкою Росії, а й суттєво вплине на перестановку глобальних сил на міжнародній арені, стане фактором зміцнення незалежності України.

Висновки. Послаблення лідерства США у статусі глобальної світової держави та множинність учасників на сучасній міжнародній арені виступає фактором зміни моделі політичного конструювання світу, виникнення нового світопорядку. Ведучим претендентом на роль світової держави, окрім Китаю, в якості суперника США нині виступає Росія, яка претендує на ведучу роль у глобальній політиці. В політичному відношенні світова система характеризується систематичним використанням насильства для підтримки існуючих режимів. Війна здатна впливати на розстановку лідерських позицій країн-лідерів і змінювати вектор глобалізації, визначати головний зміст світової політики.

В умовах глобалізації відбувається трансформація геополітичної ідентичності націй-держав, результатом якої є ерозія інституту державного суверенітету. При визначенні стратегії національної держави слід враховувати нову геополітичну ситуацію, як результат зламу глобалізаційного вектора. Сучасна Україна обрала полярну щодо Росії модель побудови держави. Події на Євромайдані зумовили народження нової модерної європейської ідентичності і окреслили геополітичну ідентифікацію України як частини європейського цивілізаційного простору.

Джерела і література

1. Ідентичність громадян України: тенденції змін, виклики та перспективи для національної єдності // Інформаційно-аналітичні матеріали до фахової дискусії «Формування спільної

ідентичності громадян України: перспективи та виклики» (Київ, 7 черв. 2016 р.). - Київ : УЦЕПД ім. Олександра Разумкова, 2016. - 114с.

2. Кривоносок П. С. Вплив глобалізації на розвиток національної держави // Європейська інтеграція в контексті світових глобалізаційних процесів: матеріали наук.-практ. конф., 15 груд. 2016 р. ; за заг. ред. М. М. Іжі, В. М. Кривцової. - Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2017. - 316 с. С.43-47

3. Рахманов А.Б. Современные теории глобального общества: И.Валлерстайн, Дж.Модельски, Дж.Гольдштейн [Текст] / А.Б. Рахманов // Вестник московского университета. Сер.18. Социология и политология. - 2003. - №2. - С.85-126

4. Хоружий Г. Російська пропаганда як складова «гібридної війни» / Григорій Хоружий // Освіта регіону. - 2016. - №4. - С.6-16.

5. Шергін С. Геополітична ідентичність України в умовах глобалізації /Сергій Шергін // Освіта регіону. - 2010. - №2. - С.81-87.

6. Шкробанець О.І. Проблема геополітичного вибору України в контексті сучасних міжнародних відносин // Вісник НАДУ при Президентіві України (Серія «Державне управління») 2017, - С. 34-41.

Petrova Iryna. Ukraines Geopolitical Identity in the Context of the Break of the Globalization Vector and the Hybrid War. The article analyzes the concept of «globalization» in the socio-political dimension, its significance in structuring of the modern world and the influence on the international relations. The place and the role of Ukraine in the process of the European integration in the context of the break of the globalization vector and the hybrid war are considered in the article. The Author examines the key issues of the Ukraine's geopolitical identity. Special attention is paid to the process of its transformation under the impact of globalization. The Author focuses on the fact that globalization processes can become a factor in the spread of war in the world. The Author analyzes certain features of the hybrid war which Russia can become a factor in the waging against Ukraine and its propagandists component. The article reveals the attempts of Russian propaganda to actively apply so called «delicate» power and to manipulate public opinion that can be considered as an information aggression, directed to destabilize situation in Ukraine and to discredit its international authority. The Author analyzes the essence of Russian propaganda its role in preparation and conduct of the aggression against Ukrainian state. Particular attention is paid to the attempts of Russian propaganda to increase the informational influence on some other countries of Europe and USA.

Key words: globalization, break of the globalization vector, world-system, geopolitical identity, «hybrid war», propaganda, manipulation of public opinion.

Петрова Ирина. Геополитическая идентичность Украины в контексте слова глобалистического вектора и «гибридной войны». В статье анализируется понятие «глобализация» в её социально-политическом смысле, её значение в структурировании современного мира и влияния на международные процессы. Рассматривается место и роль Украины в процессе евроинтеграции в контексте слова глобалистического вектора и «гибридной войны». Автор рассматривает ключевые проблемы геополитической идентичности Украины. Особое внимание уделяется процессу её трансформации под влиянием глобализации. Автор акцентирует, что глобалистические процессы могут стать фактором распространения войны в мировом пространстве. Автор анализирует некоторые особенности «гибридной войны», которую ведёт Российская Федерация против Украины и её пропагандистскую составляющую. В статье рассматриваются попытки российской пропаганды активно применять так называемую «мягкую» силу и манипулирование общественным мнением, что можно рассматривать как информационную агрессию, которая направлена на дестабилизацию ситуации в Украине и дискредитацию её международного авторитета. Автор анализирует сущность российской пропаганды, её роль в подготовке и совершении агрессии против Украинского государства. Некоторое внимание уделяется также намерениям российской пропаганды усилить информационное влияние на другие страны Европы и США.

Ключевые слова: глобализация, слом глобалистического вектора, мир-система, геополитическая идентичность, «гибридная война», пропаганда, манипулирование общественным мнением.

Стаття надійшла до редколегії
03.06.2018 р.